

HET WOORD VAN DE WEEK

1 maart 1959

VERSCHIJNT WEKELIJKS

12e jaargang nr. 9

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

8 Maart — V.A.R.A. 9.45 — Mr. H. B. J. Waslander. „Het compromis”.
15 Maart — V.A.R.A. 9.45 Prof. Dr. G. Stuiveling. „Illusies van het verleden”.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j.. losse nummers f 0,25.

's Morgens vroeg

Om te beginnen moet ik een fout herstellen. Vorige maand heb ik gesproken over grote en kleine hersenen, en daarbij heb ik de kleine hersenen de zetel van de instincten genoemd. Deskundige vrienden hebben me er op gewezen dat dit niet juist is. Beter zou men de z.g. hersenstam de zetel van de instincten kunnen noemen. Ik had dus de grote hersenen tegenover de hersenstam moeten plaatsen. Dat klinkt niet zo treffend, maar het is nu eenmaal juister, en daar gaat het uiteraard om. Overigens hoef ik niet te zeggen, dat de strekking van mijn betoog er niet door verandert: de mens is een tweeslachtig wezen, levend tussen inzicht en instinct. Maar vandaag heb ik een ander onderwerp: n.l. de geschiedenis van het mensdom. Dat is mijn eigen vak, zodat ik, hoop ik, hierin geen vergissingen zal maken.

De geschiedenis van het mensdom! Wanneer begint ze? 500.000 jaar geleden, toen de eerste mensachtige typen verschenen? Of 50.000 jaar geleden, toen voor het eerst van cultuur — blijkend b.v. uit de kolenschilderingen — sprake was? Of 5.000 jaar geleden, toen er in Egypte, India en China al oude reuzenrijken waren ontstaan? Als we over geschiedenis spreken, dan bedoelen we niet dat heel langzame proces van menswording in de loop van de natuurlijke ontwikkeling, maar dan hebben wij het oog op een samenhangend gebeuren, dat in zijn samenhang voor het nageslacht bewaard is gebleven. Dat is alleen mogelijk als die samenhang nu nog blijken kan en door ons kan worden bestudeerd. Daarvoor is een schriftelijke overlevering onmisbaar. De geschiedenis van het mensdom begint met het schrift. De rest is voor-geschiedenis.

Wanneer we ons met de wording van het heelal of de aarde bezig houden, stuiten we altijd op de moeilijkheid dat de perioden van de ontwikkeling zo onvoorstelbaar lang zijn, dat we ze als het ware moeten verkleinen om ze enigszins te kunnen bevatten.

Zo werken we met lichtjaren om de onmetelijke afstanden enigszins te kunnen overbruggen. Bij de geschiedenis zijn we geneigd min of meer de omgekeerde fout te maken: we stellen ons de historische perioden meestal te kort voor. Vooral als we een beetje verder in het verleden komen maken we aanvankelijk niet veel onderscheid meer; zo onder het motto: oud is oud en daarmee uit. We zijn geneigd het historisch perspectief uit het oog te verliezen. Zelf heb ik dat eens met plotse-linge duidelijkheid ervaren, toen ik — het was nog voor de tweede wereldoorlog — op een vakantie in het Normandische plaatsje Caen verzeild raakte. Ik weet niet hoe het er nu is — het is tijdens de invasie vrijwel geheel verwoest — maar toen waren er twee mooie kerken: één gebouwd ten tijde van Willem de Veroveraar één tijdens de Gothiek.

Eens op een vroeger avond zaten we daar te dromen in de schemering, dicht bij de oude Gotische kerk, met zijn wit uitgeslagen en donkergerande, verweerde steen. Hij stond daar al ten tijde van Karel de Vijfde, nog vóór de 80-jarige oorlog, vóór de Gouden eeuw, vóór de Franse revolutie, vóór de opkomst van de moderne maatschappij, vóór de wereldoorlogen... Dat had hij alles over zich heen zien gaan... En toen opeens als een bliksemflits drong het tot me door: toen deze oude kerk gebouwd werd, toen hij daar spiksplinternieuw en gaaf stond, toen was die andere kerk al zo oud en verweerd, als deze nu is. Dat is historisch perspectief! Vierhonderd jaar geleden werd die Gotische kerk gebouwd, vierhonderd jaar daarvoor die andere. Dat was in de tijd van Dirk de Derde. Nog vierhonderd jaar vroeger: dan zijn we in de tijd lang vóór Karel de Grote, maar toch nog 600 jaar na het begin van onze jaartelling. En dat is nog helemaal niet het begin van de geschiedenis. Onze hele jaartelling omvat nog geen 2000 jaar, maar bijna driemaal zo lang duurt al de overgeleverde geschiedenis van het mensdom: 6000 jaar!

Er waren toen al hoog ontwikkelde culturen: het vuur en het stenen werktuig

hadden ze meegekregen uit de voor-geschiedenis, evenals de taal en de kunst. Ze bewerkten het land en vonden het schrijven uit; zij kenden de loop van de sterren en hadden hun eigen tijdrekening; ze schiepen een eredienst en een staatsorganisatie. Het paard werd tot huisdier gemaakt en ze hadden wagens en hefbomen. Ze hadden al veel en kenden van alles. Maar één ding kenden ze niet, de mens. Zoals de kleuter in zijn eerste jaren zichzelf nog niet opmerkt, zo heeft de mensheid in die tijden zichzelf nog niet ontdekt.

Drie en een half duizend jaar heeft zij in deze schemertoestand geleefd, en dan, als een bliksem slaat de ontdekking in: de mens staat voor het grootste raadsel van de natuur: de mens.

Tussen 700 en 400 vóór het begin van onze jaartelling ontdekt de mens de mens. Het is nog een periode van 300 jaar, maar toch opmerkelijk kort voor een tijdvak waarbinnen dit gebeuren zich afspeelde, gelijktijdig op vele plaatsen ter wereld. Want de ontdekking van de mens is niet door één volk geschied, maar op verschillende plaatsen tegelijk, zoals alle belangrijke ontdekkingen. Op vele plaatsen, maar niet overal. In een smalle cultuurgordel staan ze op, de wijsgeren en profeten, de zoekers en verkondigers. Khoengfoetsze in China, Boeddha in India, Zarathoestra in Perzië, Jeremia in Israël, Socrates in Hellas, zij allen en nog anderen doen de ontdekking vrijwel tegelijkertijd en grotendeels onwetend omtrent elkaar. De mens treedt uit de onbewustheid van natuur en traditie in de bewustheid en stelt daarmee de vraag naar het wezen van zijn eigen menszijn. Dat opent voor hem de mogelijkheid van een ongekende vrijheid, die hem sindsdien ononderbroken verrukt en gekweld heeft.

Maar wat betekent het, als we hier zeggen de mens wordt bewust en de mens ontdekt de vrijheid? Zeker niet dat alle mensen dat deden. Het waren er enkelen, maar het werden er meer. Als we de geschiedenis willen zien onder het gezichtspunt van de wordende vrijheid, dan wil dat zeggen, dat de mogelijkheid van de hier bedoelde ontdekking van de mens op den duur voor steeds meer mensen opening. Niet geleidelijk, als een kalme, breder wordende rivier, maar als een wilde stroom met opstuwingen en stroomversnellingen, watervallen en kronkelige bochten. Om het zonder beeldspraak te zeggen: het is geen regelmatig voortgaande ontwikkeling geweest, maar een proces, dat met schokken verloopt, een voortgang met vallen en opstaan, een zoeken en tasten, een dwalen en vinden. Staatjes en staten, culturen en maatschappijvormen komen op en gaan onder, begeleid door opstand en onderdrukking, vervolging en bevrijding, oorlog en vrede, welvaart en armoede, ellende en vreugde. Het is een weg van bloed, zweet en tranen. De weg naar de menselijke waardigheid.

Tot voor enkele eeuwen gingen deze ontwikkelingen gelijk op in China en India en in Europa. Maar sinds de renaissance, de herontdekking van de mens in Europa, is in het Westen een nieuwe ontwikkeling begonnen, die leidde tot de ontplooiing van wetenschap en techniek.

Zij maakten een nieuwe verovering van de wereld mogelijk, in het denken en metterdaad. Zij openden onvermoede mogelijkheden en onvoorziene gevaren. Zij wezen een weg naar welvaart, maar ook naar ontwrichting, naar democratie, maar ook naar tyrannie, naar vrede, maar ook naar vernietiging. De Westerse wetenschap en techniek en de Westerse opvattingen omtrent staat en maatschappij hebben in het Europese imperialisme, en het Russische communisme de gehele wereld aangeraakt. Zij omspannen de gehele mensheid. Oude volken komen tot nieuw bewustzijn, jonge volken zijn tot nieuw leven gewekt. Ongekende mogelijkheden doemen voor allen op.

Ongekende mogelijkheden, maar ook ongekende bedreigingen. De massa's zijn niet langer enkel speelbal der geschiedenis, zij maken hem ook zelf, ten goede en ten kwade. Vroeg of laat komt ieder voor de beslissing te staan; ieder beschikt mede over ongehoorde middelen om het lot van zichzelf en anderen te bepalen. Maar ieder kan daar ook van afzien, en erger, daardoor bieden de moderne middelen ook de kans voor een tot nu toe onvoorstelbare terreur. Het is een dooddoener geworden, maar daarom niet minder een onomstotelijke waarheid, dat de ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsbesef is achtergebleven bij de ontwikkeling van de beschikbare middelen. De mensen zijn niet slechter geworden, maar voor het eerst hebben ze de mogelijkheid om zich eisen bewust te maken, die vroeger slechts als vage utopieën leefden. En nu dreigen ze tekort te schieten in de verwerkelijking van die eisen, omdat ze de middelen nog niet hanteren kunnen. Vandaar de onderdrukking en de verscheurdheid, het wantrouwen en de haat, de angst en de dreiging. Die zijn er altijd geweest, maar nooit hebben ze zo'n fatale macht uitgeoefend. Omdat in deze wereld van bewustwording en inzicht, van techniek en wederzijdse afhankelijkheid, in ieder opzicht en met onontkoombare klem, de eis geldt: één wereld of geen wereld.

Onze kansen liggen in de bewustwording en het verantwoordelijkheidsbesef, en de daaraan beantwoordende scheppende arbeid en constructieve maatregelen.

Velen wanhopen daaraan. En toch hebben we grotere mogelijkheden dan ooit. We kunnen elkaar niet ontlopen; de vernietigingskracht is maximaal; maar we kunnen ook samen leven en samen werken, als we beginnen bij het begin. We zijn nog jong. De geschiedenis begint pas. Als wij geen zelfmoord plegen, niet letterlijk en niet in de geest.

Dat wil zeggen, als we geen ogenblik vergeten, dat we erfgenaam zijn van 6 miljard jaar heelal, van 600.000 jaar menselijk leven, van 6000 jaar geschiedenis.

6000 Jaar geschiedenis, dat is heel lang, maar het is in zekere zin ook heel kort. Laten we de keukenwekker nemen. Sommige lopen maar tien minuten; maar er zijn er ook van een uur. Laten we die in gedachten helemaal opwinden. Bij het begin staan de grote oude culturen van Egypte, India en China. Na 35 minuten wordt de mens ontdekt. Na nog 23 minuten doen wetenschap en techniek hun intrede. Nog twee minuten, dan gaat de bel. Het is tijd. We hebben de mens ontdekt, we hebben de middelen, nu vangt de eigenlijke geschiedenis aan. We hebben nog alle kansen. Er is geen zekerheid, maar er is ook geen reden om te wanhopen. De dag ligt voor ons. Het is pas 's morgens vroeg.

dr. J. P. VAN PRAAG

Echt en onecht in geloof en ongeloof

Een brochure van de hand van

Prof. Dr. T. T. TEN HAVE (oud-hoofdbestuurslid)

Prijs 75 cent

Bestellingen te richten aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152. Utrecht - Telef. 10163 - Postgirorekening 304960

Humanistisch Vacantie- en Conferentieoord

De Ark

Profiteert van de prachtige ligging van de Ark te midden van bos, heide en zandverstuivingen.

Prijs per week f 42,— kinderen 6 t/m 10 jaar f 32,—
„ 0 t/m 5 jaar f 26,—

Voor- en naseizoen met reductie

Aanmeldingen en inlichtingen bij „De Ark”
Belvédèrelaan 14. Nunspeet / Telefoon K 3412-2404
